

УДК 378.147

DOI 10.18372/2786-823.1.18134

Головань Вячеслав

кандидат технічних наук, професор,
кафедра ракетно-артилерійського озброєння,
Військова академія,
м. Одеса, Україна
gv55.gv55@gmail.com

Горліченко Марина

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувачка кафедри фундаментальних наук,
Військова академія,
м. Одеса, Україна
nikolagorl@ukr.net

Дроздов Михайло,

кандидат фізико-математичних наук, доцент,
кафедра фундаментальних наук,
Військова академія,
м. Одеса, Україна
drozd48@ukr.net

Головань Артур

кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри ракетно-артилерійського озброєння
dopler@ukr.net

Військова академія (м. Одеса),
м. Одеса, Україна

**ДОСВІД ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ КУРСАНТІВ
ВИЩОГО ВІЙСЬКОВОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ
В СУЧАСНИХ УМОВАХ**

***Анотація.** У статті розкрито підхід авторів до розв'язання актуальної проблеми формування військово-професійної компетентності курсантів вищого військового навчального закладу в умовах воєнного стану. Уточнюються самі поняття компетенцій та компетентності, а також основні методичні та педагогічні принципи їх формування. Презентуються деякі інновації, що успішно впроваджені авторами в освітній процес.*

***Ключові слова:** компетенція, компетентність, військово-професійна, мотивація, інновації методичні та педагогічні.*

***Annotation.** The article reveals the author's approach to solving the actual problem of developing military-professional competence of cadets of a higher military educational institution under martial law. The very concepts of competencies and competence, as well as the basic methodological and pedagogical principles of their formation, are clarified. Some innovations that the authors have successfully implementation into the educational process are presented.*

***Key words:** competencies, competence, motivation, military-professional, methodological and pedagogical innovations.*

Вступ. Збройні Сили України, які ведуть сьогодні бойові дії проти агресії російських військ, гостро потребують сучасну досконалу зброю і, в першу чергу, компетентний особовий склад від солдатів до офіцерів вищої командної ланки. Для досягнення переваги на полі бою необхідно, щоб і досконалість зброї, і компетентність особового складу помітно перевищували такі характеристики противника.

У статті розглядається актуальне питання безперервного формування військово-професійної компетентності курсантів вищого військового навчального закладу (ВВНЗ) такого рівня, який забезпечує активацію на протязі всього життя, постійного самовдосконалення курсанта і, в майбутньому, офіцера.

Постановка проблеми. На протязі останніх років, нажаль, не відбулося помітних зрушень в практиці роботи вищів в частині досягнення переважною

більшістю випускників освітньо-професійної компетентності, достатньої для забезпечення нормативного виконання службових функціональних обов'язків. Як правило, проблемний період при займанні службової посади виявляє недостатню компетентність молодих фахівців, формування якої продовжується декілька років.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Практичний досвід авторів та їх колег, а також проведений аналіз наукових публікацій [1 - 4], дозволяє зробити певні висновки стосовно уточнення понять компетенції, компетентності та професіоналізму особи. Проаналізовані також теоретичні засади та практичний досвід формування військово-професійної компетентності курсантів військових вишів інших авторів [5 - 8].

Мета статті – обґрунтування актуальності і важливості формування військово-професійної компетентності у майбутніх офіцерів ЗС України в системі вищої військової освіти для їхньої успішної службової діяльності на основі інноваційних процесів в освітньому просторі військових вишів.

Методика дослідження – теоретичне обґрунтування та практичне випробування інноваційних рішень стосовно формування військово-професійної компетентності майбутніх офіцерів - курсантів ВВНЗ України.

Основний зміст статті. Аналіз літературних джерел показує, що поняття компетенції та компетентності на сьогоднішній день не мають чіткого і однозначного визначення і формулюються різними авторами по-різному. Крім того, існує певна аберація в тлумаченні понять компетентності і професіоналізму. Наприклад Вікіпедія (енциклопедія вільного доступу) так подає поняття фахового професіоналізму – високе (професійне) володіння певним фахом, справою (професією). Тут же виникає питання, яке виявляє некоректність такого визначення – наскільки високе і за яким виміром ?

Між тим, максимально можлива визначеність у згаданих поняттях є критично необхідною для адекватного підходу в справі формування і компетенцій, і компетентності, і професіоналізму особи. Тут автори вважають

за необхідне висловити свою модифікацію понять компетенції та компетентності, які подані Ю.А. Поскрипко та О.Б. Данченко [1].

Компетенції – це знання, навички, вміння, особистісні якості та установки людини або групи людей (команди, організації), сформовані в кожного для певного виду та рівню діяльності у визначених умовах.

Фахові компетенції – це знання, навички та вміння за фахом, які повинні відповідати визначеним вимогам до діяльності за певним фахом (або напрямком діяльності).

За аналогією, окремі компетенції формуються і розвиваються до зрілого стану подібно висадженню та зростанню зернятка. Вони накопичуються та вдосконалюються в різному індивідуальному ступені, в кожній окремій особі протягом всього життя. Це є необхідним для зростання та вдосконалення військово-професійної компетентності військовослужбовця відповідно викликам бурхливого розвитку озброєння та військової техніки (ОВТ), а також способів ведення збройної боротьби.

Компетентність - це:

- здатність особи здобувати, зберігати та розвивати різноманітні компетенції та набиратися практичного (діяльнісного) досвіду з певного фаху (напрямку діяльності);

- вміння правильно і своєчасно використовувати множину окремих компетенцій у процесі фахової діяльності з метою досягнення поставлених фахових цілей, вирішення фахових проблем, розуміння та прогнозування перспектив кар'єрного зростання.

Військовий професіоналізм, на думку авторів, *фактично є демонстрацією стандартизованої військово-професійної компетентності*. Це особливий стан військовослужбовця, який відповідає вимогам, що задані освітніми військово-професійними стандартами, посадовими обов'язками та спроможностями щодо виконання бойових завдань; здатність та готовність діяти в небезпечних, складних і змінних за часом умовах на протязі всього професійного життя.

Можна виділити такі фундаментальні види професійної компетентності, які формуються у ВВНЗ: *освітню, спеціальну, соціальну, особистісну та індивідуальну*. Зрозуміло, що кожна з них має свою «тонку» структуру і в дійсності є інтеграцією різних інших компетенцій, які не можна докладно обговорювати у зв'язку з обмеженнями рамок статті.

1. **Освітня компетентність** курсанта ВВНЗ характеризує володіння пізнавальною діяльністю на достатньо високому рівні і включає як наявність фундаментальних та спеціальних знань, так й вміння застосувати їх на практиці. Особливого значення тут має регулярна готовність до активної пізнавальної діяльності як в ході аудиторних занять, так і при організації і реалізації самостійної роботи. Ця компетентність формується в основному при навчанні у ВВНЗ. В подальшому від офіцера вимагається постійне самовдосконалення, щоб відповідати викликам змін в ОВТ та способах ведення збройної боротьби, що неминуче відбувається в процесі служби.

2. **Спеціальна (чи діяльнісна)** військова компетентність характеризує володіння військовою діяльністю на достатньому високому професійному рівні і включає як наявність стійких спеціальних знань, так і вміння застосувати їх у виконанні функціональних обов'язків за посадою (наприклад, вправне володіння зброєю, здатність до достатньо ефективного виконання функціональних обов'язків в складі військового підрозділу тощо).

3. **Соціальна** військова компетентність вимагає наявності достатньо розвинутих гуманітарних та соціально-комунікативних властивостей, а також вмінь професійної психологічно-сумісної роботи в складі військового підрозділу.

4. **Особистісна** військова компетентність передбачає достатнє формування і володіння способами самовираження та саморозвитку, застосування засобів протидії щодо професійної деградації через самокритичний аналіз своєї повсякденної або бойової діяльності. Військовий фахівець має вміти раціонально планувати свою службову діяльність, добре бачити її перспективи, самостійно приймати оптимальні рішення в командуванні підлеглими, бачити

проблему та її витoki і наслідки. Результатом стає, як правило, здобуття особистісного авторитету у військовому підрозділі.

5. **Індивідуальна** військова компетентність передбачає володіння прийомами саморегуляції та самовдосконалення, прагнення до безперервного професійного зростання, формування та свідоме відношення щодо утворення та збереження власної стійкої професійної мотивації. Тут особливу роль відіграє формування міцних морально-вольових властивостей майбутнього офіцера та його схильності і готовності до лідерства у військовому підрозділі, неухильне дотримання вимог військового статуту.

Механізм накопичення та розвитку військово-професійних компетенцій і компетентності майбутнього офіцера показаний на рисунку 1.

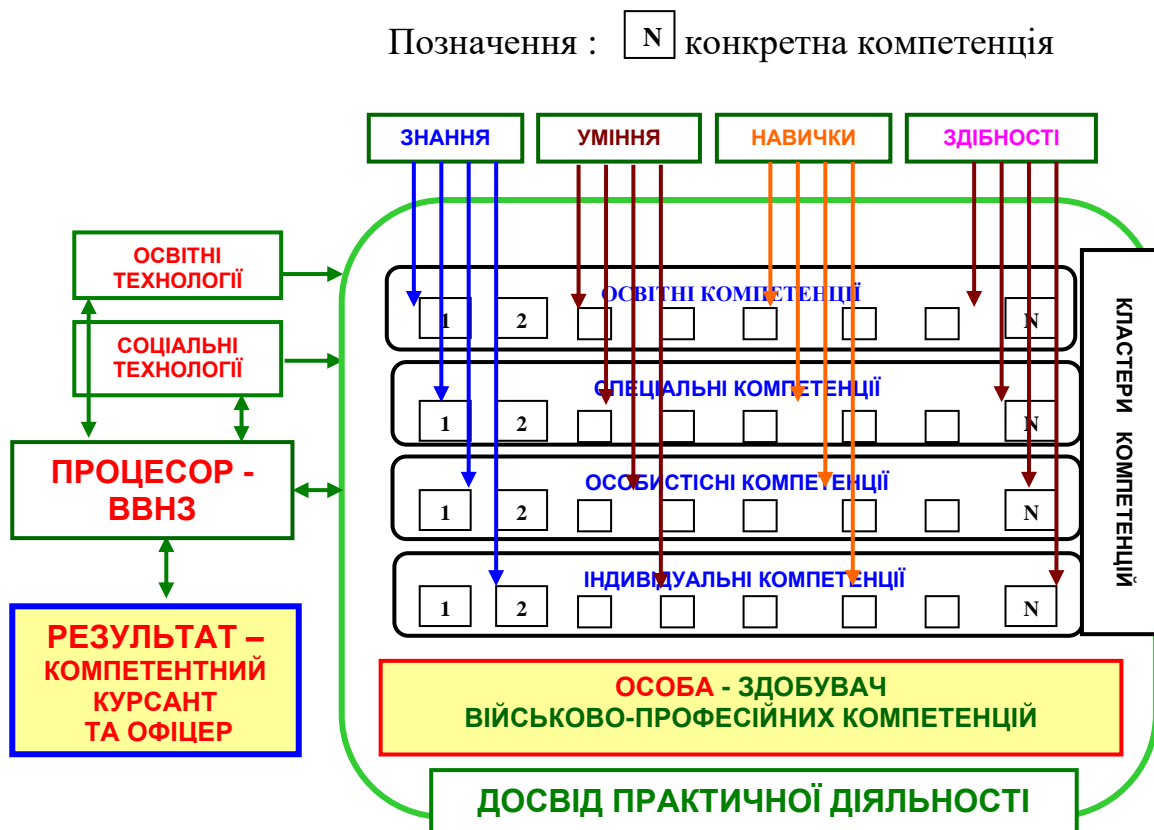

Рис. 1. Модель формування військово-професійної компетентності

Будь яке навчання відбувається за принципом «від простого до більш складного» і в аналогії нагадує підйом людини сходами – сходинка за сходинкою. При цьому, зрозуміло, від початку не ставиться завдання миттєвого виникнення освітньої компетентності. Сформована компетентність – складне

психофізіологічне явище, яке може виникати лише у наслідок здобуття деякої критичної маси знань, умінь, навичок та практичного досвіду, а також, у наслідок практичної діяльності за фахом, придбання здатності самостійно або в складі військового підрозділу досягати поставленої мети. На рисунку 2 показані фундаментальні основи формування військово-професійної компетентності.

Рис. 2 Фундаментальні основи формування військово-професійної компетентності

Процес формування компетентності має бути безперервним у наслідок швидкого вдосконалення ОВТ, а також принципів змін в оперативно-тактичних реаліях. Це вимагає від військового вишу і його науково-педагогічних працівників (НПП) створення всіх необхідних сприятливих умов: освітнє середовище має бути з сучасною і достатньою навчально-матеріальною базою, високо досвідченим складом НПП, передовими методиками та технологіями навчання, бездоганно відпрацьованими змістом навчання та професійно-освітніми стандартами, що постійно оновлюються.

Для успіху формування військово-професійних компетенцій необхідно від перших занять наполегливо вчити курсантів вчитися. Для цього необхідно застосовувати весь комплекс навчальних, методичних, дидактичних та психологічних засобів і способів, що має в своєму розпорядженні викладач. Курсанти мають бути максимально мотивовані до навчання, їм мають бути відомі всі його горизонти. Досягнення такого стану, як показує досвід передових представників НПП, цілком можливий через високий рівень педагогічної майстерності, через застосування на заняттях і в самостійній роботі ефективних інноваційних методик та технологій навчання, через цікавий для загалу курсантів виразно професійний зміст навчання, через діяльнісно-індивідуальний підхід у навчанні.

Вирішальне значення у формуванні професійної компетентності майбутнього офіцера мають його самостійна робота, досвід практичної діяльності та особиста участь в наукових дослідженнях, які є каталізаторами такого процесу. Особливо важливими вони є сьогодні, в умовах воєнного стану. Вимушене розосередження курсантів та складу НПП; відрив від навчально-матеріальної бази, яка створювалася десятиріччями; часті повітряні тривоги суттєво заважають проведенню традиційного освітнього процесу. Тому особливі надії покладаються на оптимальні організацію та навчально-методичне і матеріальне забезпечення самостійної роботи курсантів, в умовах, які ще ніколи не виникали в діяльності ВВНЗ України. Зрозуміло, що успіху тут можна досягти лише через інноваційні рішення, методи навчання та принципово нові форми взаємодії викладача з тими, хто навчається.

Досвід освітніх та військових реформ показує, що разом з формуванням предметних і загально-навчальних умінь, велику увагу варто приділити розвитку інтелектуальних та морально-психологічних властивостей. Дні властивості включають уміння вирішувати проблеми в ситуаціях невизначеності, знаходити та аналізувати раніше невідому інформацію, працювати в команді, що сприяє розвитку креативності, критичного мислення та рефлексії. Освітній процес, спрямований на систематичну організацію і

вдосконалення самостійної роботи, дозволяє тим, хто навчається не тільки засвоювати зміст дисципліни, але і розвивати здатності самостійно здобувати і безперервно розвивати свої освітні компетенції, вчитися самостійно управляти своєю пізнавальною діяльністю, здійснювати самоконтроль знань, працювати в команді.

Назвемо деякі *інновації в організації самостійної роботи*, впроваджені авторами в освітній процес за вимогами формування освітніх компетенцій та умов воєнного стану.

Перша з них, це активне застосування елементів дистанційного навчання в організації та проведенні аудиторних занять та самостійної роботи. Їх спектр достатньо широкий [9].

В режимі *offline*, можливо передавати в електронному вигляді необхідні матеріали: навчально-методичні (методичні вказівки, інтерактивні конспекти лекцій, зміст практичних чи лабораторних занять, посилання на електронні джерела навчальної інформації тощо) або дидактичні (завдання різного рівня складності, електронні тести, інтерактивні моделі лабораторних робіт, інтерактивні моделі явищ чи процесів).

В режимі *online*, стає можливим прямий аудіо-візуальний контакт викладача з тими, хто навчається (безпосередня співбесіда, пояснення навчального матеріалу, з'ясування проблем навчання та надання допомоги в їх подоланні).

Друга інновація – це цілеспрямована підготовка керівника самостійної роботи з числа курсантів, які відзначилися успішністю навчання та самостійно здобули лідерський авторитет у навчальній групі. Такий курсант одержує від викладача всю необхідну допомогу в організації та проведенні самостійної роботи навчальної групи за дисципліною. Він також допомагає викладачеві з'ясувати проблеми, які при цьому виникають і доповідає про результати самостійної роботи групи в день її проведення. Таких помічників викладача може бути декілька, тож вони можуть час від часу змінюватися в цій ролі. Виразно позитивні результати показав метод попереджувального навчання за

яким не менше ніж за тиждень до аудиторного заняття кожен курсант одержує від викладача роздавальний матеріал за змістом такого заняття в електронному вигляді з завданням попереднього утворення його конспекту і первинного ознайомлення з навчальним матеріалом [10]. В результаті, на аудиторне заняття прибуває попередньо підготовлений курсант з достатньою компетентністю для активної участі в обговоренні теоретичного матеріалу, або для розв'язку практичних занять.

Третя інновація – доступність термінової допомоги викладача для кожного курсанта у визначений, за домовленістю з курсантами, проміжок доби для розв'язку поточних навчальних проблем. У допомозі є будь-які зручні засоби сучасної телекомунікації, не виключається і телефонний зв'язок чи месенджери.

Четверта інновація – доступність всієї електронної бази навчально-методичних та дидактичних матеріалів за дисципліною для всього загалу тих, хто навчається, з метою надання можливості для самостійного вивчення дисципліни (для обдарованої молоді), або для одержання попереднього уявлення про її зміст і порядок вивчення (важливо для всіх).

Нарешті, як і будь який продукт освітньої діяльності, процес формування військово-професійних компетенцій має бути постійно контрольований і оцінюваний. Необхідність моделювання умов професійної діяльності і значний час, який потрібний для цього, - це є найбільш проблемна сторона обговорюваної проблеми. На старших курсах вона може бути частково розв'язана в ході військових стажувань. Складніше справа контролю процесу формування професійних компетенцій виглядає на першому році навчання у ВВНЗ [11]. Для розв'язку цієї проблеми авторами пропонується опосередковане спостереження за процесом формування компетенцій на основі застосування регулярного дистанційного анкетного опитування курсантів з включенням в його зміст нескладних коротких предметних комплексних завдань, розв'язок яких вимагає прояву міжпредметної компетентності. Такі опитування можуть проводитися на всіх курсах навчання і давати НПП, по-перше, уявлення про

поточний стан процесу формування професійної компетентності, по-друге, свідчити про необхідність певної корекції в освітньому процесі.

Висновки. Таким чином, дійшли наступних висновків:

1. Формування військово-професійних компетенцій у сучасному ВВНЗ є актуальною проблемою його освітньо-професійної діяльності.

2. В основі формування військово-професійних компетенцій майбутнього офіцера найважливішу роль відіграють його мотивація до навчання та військово-професійної діяльності, оптимізація процесів накопичення всіх складових компетенцій, високий рівень організації самостійної пізнавальної діяльності.

3. Процес формування військово-професійних компетенцій вимагає широкого застосування ефективних інноваційних методик та технологій навчання.

4. Формування військово-професійних компетенцій, за їх природою, є складним і неочевидним процесом. Тому дана проблема вимагає проведення цільових наукових досліджень з розробкою методичних рекомендацій для керівного складу і складу НПП ВВНЗ.

Список використаних джерел

1. Поскрипко Ю.А., Данченко О.Б. Компетенція і компетентність: консенсус. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2019. № 3 (55). С. 115 - 127.

<https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-55-117-127>.

URL:

<https://snku.krok.edu.ua/index.php/vcheni-zapiski-universitetu-krok/article/view/216>

(дата звернення: 30.10.2023).

2. Леонтян М. А. Поняття «компетенція» і «компетентність» у теорії освіти Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Сер. : Педагогіка. 2012. Т. 188, Вип. 176. С. 73 - 75.

URL:

http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchduped_2012_188_176_18

(дата звернення:

30.10.2023).

3. Ченуша О.С. Відмінності між поняттями «компетенція» та «компетентність» в управлінні підприємством. *Сучасні підходи до управління підприємством: збірник тез VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, 6 квітня 2017 р.*, НТУУ «КПІ імені Ігоря Сікорського. С. 78 - 83. URL: <http://conf.management.fmm.kpi.ua/proc/article/view/101187> (дата звернення: 30.10.2023).

4. Діденко О., Козубцов І., Професійні вимоги до офіцерського складу сил сектору безпеки та оборони. Збірник наукових праць національної академії державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні науки. 2022. № 3(30). С. 180 - 197. <https://doi.org/10.32453/pedzbirnyk.v30i3.1165> URL: <https://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/pedzbirnyk/article/view/1165> (дата звернення: 30.10.2023).

5. Ягупов В.В. Теорія і методика військового навчання: монографія. Київ: Тандем, 2000. 380 с.

6. Телелим В. М., Приходько Ю. І. Стан і тенденції розвитку військової освіти у провідних країнах світу в контексті їх обороноздатності. *Збірник наукових праць Військового інституту КНУ ім. Т. Шевченк.* 2012. Вип. № 36. С. 6 - 17. URL: https://mil.knu.ua/files/88_566917324.pdf (дата звернення: 30.10.2023).

7. Маслій О.М. Умови формування професійної компетентності майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки.* 2019. № 1 (17). С. 147 - 155. URL: <https://pedpsy.duan.edu.ua/images/PDF/2019/1/20.pdf> (дата звернення: 30.10.2023).

8. Зорій Я.Б., Романишина Л.М., Богатирець В.В. Формування управлінської компетентності майбутніх офіцерів запасу на кафедрах військової підготовки цивільних закладів вищої освіти України. *Інноваційна педагогіка: Теорія і методика професійної освіти.* 2022. Випуск 51. Том 1.

С. 183- 187. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2022/51/part_1/36.pdf (дата звернення: 30.10.2023).

9. Теорія і практика дистанційного навчання у Збройних Силах України. Ч. 2. Система електронного навчання вищих військових навчальних закладів та військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти. Розділ 5. Методичні рекомендації щодо застосування технологій електронного навчання у вищих військових навчальних закладах та військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти : навч.-метод. посіб. / колектив авторів; за заг.ред. А. М. Сиротенка. Київ: НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2021. URL: <https://nuou.org.ua/assets/documents/tp-dn-zsu.html> (дата звернення: 30.10.2023).

10. Головань В.Г., Горліченко М.Г., Дроздов М.О. Метод попереджувального навчання в розв'язуванні проблем освітнього процесу військового ВНЗ. *Матеріали XXII Міжнародної науково – методичної конференції «Управління якістю підготовки фахівців»*. Одеса: ОДАБА, 2017. С. 22 - 23.

11. Буренкова К.В., Горліченко М.Г., Шевченко С.В. Актуальні проблеми викладання хімії у курсантів – першокурсників військової академії. *Інноваційна педагогіка: Теорія і методика професійної освіти*. 2022. Випуск 51. Том 1. С. 164 - 167. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2022/51/part_1/51-1_2022.pdf (дата звернення: 30.10.2023).